گەڕان بەدوای حەقیقەتدا
لە شیعری (ئەو هەفتەیەی حەوت ڕۆژ و شەوێکە)

حەمە مەنتک

پێشەکی

سەرەتا دەبێ بڵێین ئەم بابەتەی ئێمە تایبەتە بە بابەتێکی زۆر گرنگ و هەستیار کە مێژوویەکی دوورودرێژی هەیە. لەوەتەی مرۆڤ بیری کردۆتەوە ئەم بابەتە مرۆڤی بە خۆیەوە سەرقاڵ کردووە، بە تایبەتی ئەو کەسانەی بە شێوەیەک لە شێوەکان خۆیان بۆ دۆزینەوەی حەقیقەت تەرخان دەکەن.

حەقیقەت چ وەک چەمکێکی فەلسەفی، یان ئەخلاقی کۆمەڵە فەیلەسوفێکی زۆری بە خۆیەوە خەریک کردووە. تەنانەت زۆر لە ڕۆشنبیران و شاعیران و ئەدەبدۆستانی سەر گەرم کردووە.

(دڵشاد مەریوانی)یش وەک شاعیرێک هەردەم بە دوای حەقیقەتدا وێڵ بووە، ئێمە لێرەدا شیعری (ئەو هەفتەیەی حەوت ڕۆژ و شەوێکە) کە لە کۆبەرهەمی شاعیر کە لە دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس لە ساڵی (٢٠٠٩) چاپکراوە. ل(٣٤١-٣٤٤) دایە. ئەم شێوە هەوڵدانێکی تەواوی شاعیرە لەماوەی ئەو حەوت ڕۆژە بۆ دۆزینەوەی حەقیقەت، بە تەکنیک و شێوازێکی جوان دەمانخاتە ناو پرۆسەیەک، پرۆسەی گەڕان بەدوای حەقیقەتدا، ئایا بۆچی شاعیر لەم وڵاتەدا بەدوای حەقیقەتدا دەگەڕێت؟ ئایا حەقیقەت چییە؟ ئایا حەقیقەت لە ڕووی فەلسەفییەوە چۆن لێکدراوەتەوە؟ ئایا فەیلەسووفانی وەک:ئەفلاتوون، ئەرستۆ، دیکارت، کانت، نیتشە چۆن ڕوانیویانەتە حەقیقەت؟ بۆچی ئەمانە بەدوای حەقیقەتدا دەگەڕێن؟ کاریگەریی حەقیقەت لەسەر ژیان چییە؟ ئایا حەقیقەت شتێکی مادییە بە دەست دەهێنرێت، یان مەعنەوییە؟ لە ڕێگای ئەم پرسیارانە و چەندین پرسیاری ترەوە کە لەناو لێکۆڵینەوەکەماندا سەرهەڵدەدەن، هەوڵدەدەین وەڵامیان بدەینەوە و بەهۆی ئەم شیعرەوە بەدوای حەقیقەتدا بگەڕێین.

حەقیقەت چییە؟

ئەگەر سەیری مانا زمانەوانی و فەرهەنگییەکەی بکەین، بە واتای هەرچی شتێک بمانگەیەنێت بە یەقین و بێ گومانی و شتی سەلمێنراو دێت. کەواتە مانا فەرهەنگییەکەی حەقیقەت ئەوەیە کە هەرچی شتێک بە شێوەیەک لە شێوەکان بسەلمێنرێت ئەوە حەقیقەتە. ئێمە لێرەدا ناڵێین ئەمە دوا لێکدانەوەی زمانەوانییەتی، بێ گومان کەسانی تریش هەن لێکدانەوەی جوانتر و ڕوونتری بۆ دەکەن، بەڵام ئێمە تاکو ئێرەمان هێناوە.

جگە لەمانا فەرهەنگییەکەی ئەگەر لە ڕوانگەیەکی ترەوە لێی بڕوانین، بۆ نموونە لە ڕوانگەی فەلسەفییەوە ئەوە دەتوانین بە گرێیەکی فەلسەفی لەقەڵەم بدەین کە

دلشاد مەریوانی

کلیلی هەموو گرێیەکانی تری ناو فەلسەفەیە، هەروەها بابەتێکی فەلسەفیشە بۆ گەران بەدوای ڕاستی زانیارییە گرنگەکان کە پرسیارە فەلسەفییەکانی لەسەر بنیاد نراوە، هەروەها حەقیقەت بە مانای ڕاستی دێت بە خەسڵەتی ئەوەی ئەو شتە حەقە، لەلایەکی ترەوە بە مانای واقیع دێت. ئەو شتانەی لە واقیعدا دەبینرێن و هەستیان پێدەکرێت، بەڵام ئەمەیان زۆر جێگای پەسەندکردن نییە، چونکە زۆر شت هەن لە واقیعدا نابینرێن و هەستیان پێ ناکەین وەک خەیاڵ، عەقڵ، هەرچەندە ڕەنگە بڵێین ئەمانە بەرهەمیان هەیە، بەڵام خودی خۆیان لەواقیعدا هەستیان پێ ناکەین.

وەک پێشتریش باسمان کرد چەندین جۆرە بیروڕاو لێکدانەوەی فەیلەسووفان هەیە بۆ شیکردنەوە و وەڵامدانەوەی ئەوەی حەقیقەت چییە؟ سەرەتا دەبێ لە فەیلەسووفانی یۆنانییەوە دەست پێ بکەین. بەلای ئەفلاتوونەوە هەرچی شتێک لەم دنیا و جیهانەدا هەیە ئەوە واقیع نییە، بەڵکو ئەمانە تەنیا سێبەری ئەو شتانەن کە لە دنیای نموونەیی، یان باڵادا هەن. کەواتە ئەفلاتوون حەقیقەت لەم دنیایەدا نابینێتەوە، بەڵکو حەقیقەت بەلای ئەوەوە لە جیهانی باڵادایە کە جیهانێکی نەمرە و زیندووە، بۆیە لە جیهانی باڵادا شتەکان چەسپاون و نەگۆڕن، بەڵام لەم دنیایەی ئێرەدا هەموو شتەکان کاتی و ڕێژەیین، تەنانەت فانین. دەگۆڕێن، جێگیر نین، لەبەر ئەوە ناتوانرێت پشتیان پێ ببەسترێت. کەواتە ئەفلاتوون واقیع و حەقیقەت وەک یەک دەبینێت و بە یەک شتیان دادەنێت. ئەو حەقیقەتەش لە جیهانی باڵادایە نەک لەم دنیایەی تێیدا دەژین.

بەڵام بە بیروڕای ئەرستۆ جیهانی مادە و هەست پێ کراوەکان، تاکە جیهانی بوون و حەقیقەتە، لە دەرەوەی ئەو جیهانە هیچ شتێکی تر بوونی نییە ناوی حەقیقەت بێت، بەڵام لێرەدا واتە لە فەلسەفەی ئەرستۆ هەموو شتە هەست پێ کراوەکان، ئەو شتەی کە بە هەستەکانمان هەستی پێ دەکەین ئەمانە ناوەندی حەقیقەتن. هەرچەندە ئەو شتانەش لاساییکەرەوەی شتی ترن، بەڵام ڕەنگە هەموو هەستەکانمان ڕێژەیی بن، واتە قابیلی گۆڕانن، ئەمەش گومان دروست دەکات، شتێکیش بنیادی لەسەر گومان دامەزرابێت، ئەوە نامانگەیەنێت بە حەقیقەتێکی یەقین. کەواتە جیاوازی لە نێوان بیروڕای ئەفلاتوون و ئەرستۆ لەوەدایە کە یەکەمیان حەقیقەت لە جیهانی باڵادا دەبینێت و دووەمیان حەقیقەت لەسەر زەوی و واقیع دەبینێت.

دیکارت یەکێکە لە فەیلەسووفە مەزنەکان کە ئەویش لەبارەی حەقیقەتەوە بیروڕای خۆی هەبووە. بەلای دیکارتەوە ناکرێت حەقیقەت لەسەر هەستەکان بنیاد بنرێت، لەبەر ئەوەی لە ڕوانگەی دیکارتەوە هەستەکان هەڵمان دەخەڵەتێنن. ئەو بڕوای وایە لە ڕێگای عەقڵەوە بە حەقیقەت دەگەین، لە بنەڕەتدا حەقیقەت واقیع نییە، بەڵکو بیرکردنەوەکانن لەناو عەقڵدا. کەواتە ئەم فەیلەسووفە هەموو شتێک بۆ عەقڵ دەگەڕێنێتەوە، لە ڕاستیدا عەقڵیش پێویستی بە بەڵگەی لۆژیکی هەیە.

حەقیقەت لە دیدی هایدگەرەوە چێژی تایبەتی و چەمکێکی نوێی هەیە. بەلای ئەوەوە حەقیقەت لەناو بووندا هەیە، ئەو بوونەی کە ناتوانێ خۆی دەرببڕێت و حەقیقەتی خۆی ئاشکرا بکات. بۆیە پێویستی بەوە هەیە یەکێک بیدۆزێتەوە و ئاشکرای بکات، تاکە شتێک ئەو کارە بکات مرۆڤە. هایدگەر مرۆڤ بە ڕووناکیی حەقیقەت لەناو تاریکی کەینوونە دادەنێت، بۆیە حەقیقەت بیرکردنەوەیەکە یەکسانە بە زمانێکی دیاریکراو لەناو بوونێکی دیاریکراودا بۆ ئاشکراکردنی بوونەوەرێک و ئازادییەکەی. کەواتە حەقیقەت لەلای هایدگەر دۆزینەوەی بوونە و مرۆڤیش تاکە ڕێگایە لە

ڕێگای بیرکردنەوەی ئەو دەستەبەرکردنە (حەقیقەت) بەکاربهێنێت تاکو بە هەموو ڕاستییەکان بگات و بۆ پرسیارە جەوهەرییەکانی ژیان و بوون وەڵامێکی قەناعەت پێکەری دەست کەوێت.

تاکو ئێرە دیدو بۆچوونی هەندێک لە فەیلەسووفانمان هێنایەوە دەربارەی حەقیقەت کە هەریەک لە ڕێگای لێکدانەوە و بیرکردنەوەی خۆی ڕوانیویەتە ئەو چەمکە فەلسەفی و ئەدەبی و ئەخلاقییە. هەرچەندە هەر ئەمانە نین قسەیان لەبارەی ئەو چەمکە کردبێ، بەڵکو زۆرانی تر هەن قسەیان کردووە، بەڵام ئێمە بۆ ئەوەی لێکۆڵینەوەکەمان درێژدادڕی پێوە دیار نەبێت لەم سنوورەدا دەوەستین.

دێینە سەر ئەوەی کە ئایا شیعر دەبێتە ڕێگایەک بۆ دۆزینەوەی حەقیقەت؟ ئایا شیعر چ چێژێکمان پێ دەبەخشێت؟ دەبێت لە ڕێگای ئەم پرسیارانەوە بۆ بەدەستهێنانی وەڵامەکان بڕۆین: "فەلسەفەی شۆبنهاوەر باسی ئەوە دەکات کە حەقیقەت بە پەیدابوونی بوونەوەرەکانەوە هاتە نێو جیهانی هەست و ماددەوە. واتە بەهۆی کات و شوێنەوە بوو بە بیچم و دیاردەی ئەم جیهانە. حەقیقەت لەیەکە بوونی خۆی هاتە دەرەوە و بینرا و بڵاوبۆوە و شتەکانی دنیای پێکهێناوە. پارچە پارچەبوونی حەقیقەت و پەخش و بڵاوبوونەوەی بەسەر جیهاندا سەر لێشێواوی بۆ ئێمە دروست کرد. هەر ئەوەیە وایکردووە تا ئێستاش واتایەکمان بۆ ڕاڤەکردنی خودی حەقیقەت نەبێ"(١) کەواتە بەلای ئەم فەیلەسووفەوە (شۆبنهاوەر) حەقیقەت لەگەڵ پەیدابوونی ژیان لەسەر زەوی ئەویش بووە بە مەسەلەیەک بۆ ئەوەی مرۆڤەکان بە هەر ڕێگایەک لە ڕێگاکان هەوڵی بەدەستهێنانی بدەن. تاکو ئێستاش چەندین ئایین دروست بوونە، هەمووشیان لەبەر ئەوەیە کە مرۆڤ لە ڕێگای عەقڵییەوە بە حەقیقەت نەگەیشتووە، بەڵکو ویستوویەتی لە ڕێگای غەیب و ئەفسانە و دەقە ئایینیەکان و ڕاڤەکانیانەوە پێی بگات. کەواتە ئایین وەکو ڕێگایەکە مرۆڤ بۆ دۆزینەوەی حەقیقەت و وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانە دایهێناوە کە لەدەرەوەی سنووری عەقڵن. هەریەکەشیان جۆرێک لە لێکدانەوەیان بۆ حەقیقەت هەیە و هەمووشیان حەقیقەت لەو ئایین و ئایینزایەدا دەبیننەوە کە باوەڕیان پێیەتی. مەسیحییەکان لە ڕێگای ئایینی مەسیحییەت و موسڵمانەکان لە ڕێگای ئایینی ئیسلامەوە. لەناو ئەمانەشدا چەندین ئایینزا هەیە کە خەڵک زیاتر حەقیقەت لەواندا دەبینێتەوە.

ئەدەب و فەلسەفە

ئەوەی هاندەرمان بوو بۆ قسەکردن لە بارەی پێوەندی نێوان ئەدەب و فەلسەفە ئەوەیە وشەی حەقیقەت زیاتر چەمک و تێگەیشتنێکی فەلسەفی هەیە. بەوەی فەیلەسووفان زۆر خۆیان بۆ گەڕان بەدوای حەقیقەتدا خەریک کردووە. ئەم دوو بوارە هەریەکەیان زمانی تایبەتی خۆیان هەیە. هەندێک لەو بڕوایەدان کە ئەدەب زمانێکی تایبەتی خۆی هەیە کە خۆی پێ دەربڕێت، هەندێکی تر پێیان وایە ئەدەب بەشێکە لە فەلسەفە.

ئەگەر باسی زمانی هەر یەک لەم دوو بوارە بکەین، دەبینین زمانی ئەدەب زمانێکی سۆزدارییە و پڕە لە جوانی و ئێستێتیکا و هەڵچوون و تاسە و خەون و ئارەزوو. هەموو ئەو شتانەی لەسەرووی لۆژیک و عەقڵەوە پێوەندییان بە بیرکردنەوەوە هەیە، هەموو ئەو پرسیارانەی کە پرسیار لە بوون ناکەن ئەمانە ئەدەبیاتن. ئەوەی بە ئەدەب (بەهەموو ژانرەکانییەوە) شیعر، چیرۆک، ڕۆمان، شانۆنامە ئەوە ڕەنگە بە فەلسەفە فیکرەکە بە لاپەڕەیەک دەربڕینی لێ بکرێت. لەناو ئەدەب چێژ هەیە و خەڵکێکی زۆر دەتوانن چێژ لەو ئەدەبە وەربگرن، بەڵام لەفەلسەفەدا ڕەنگە تەنیا دەستەبژێرێک بتوانن لەفەلسەفە و پرسیارەکانی وردببنەوە و چێژی لێ ببینن.

ئەگەر سەیری مێژووی فەلسەفە بکەین دەبینین فەلسەفە بۆ خۆی لەناو هەناوی ئەدەبیاتدا لە دایک بووە. (جۆرج بۆواس) دەڵێت:" تەنیا ئەوانەی بیرناکەنەوە ئەم دوو بوارە تێکەڵاو دەکەن" ئەمانە یەک شتن، بەڵام بە دوو زمانی جیاواز. ئەگەر سەیری بەرهەمەکانی(ئەفلاتوون) بکەین، هەرچەندە ئەم فەیلەسووفە شاعیران لە کۆمارەکەی دەردەکات، بە بیانووی ئەوەی ئەمانە هیچ سوودێک بە کۆمەڵ ناگەیەنن، بەڵام سەرەنجام بەرهەمەکانی بە چ زمانێک نووسراوە" لەدوا ئەنجامدا ئەفلاتوونیش بە شاعیر لەقەڵەم دەدات و دەیەوێت بڵێت ئەم فەیلەسووفە یەکەم کەس بووە کە ژانرەکانی تێکەڵ کردووە و بڕوای بە جیاوازی نێوان ژانری فەلسەفی و

ژانری شیعری، واته پۆئیتیک، نەبووە" (٢) کەواتە پێوەندی نێوان ئەم دوو بوارە پێوەندییەکی مێژووییە. لە هەناوی یەکتردا نەشونمایان کردووە. لەسەردەمی کۆندا هەموو زانستەکان تێکەڵاو بوونە و بە زەحمەت لەیەکتری جیادەکرانەوە، تاکو هاتنی (گالیلۆ) کە گوتی:" خۆر ڕاوەستاوە و زەوی بە دەوریدا دەسووڕێتەوە" و داهێنانی تیلیسکۆپ لەلایەن (کۆپەرنیکۆب) سەرەتای جیاوازیی لە نێوان زانستەکاندا بوو، هەروەها بە هاتنی (کانت و شۆبنهاوەر) فەلسەفە دەبێتە خاوەنی زمانی خۆی، بۆیە ئەم دوو بوارە لە هەموو شتێک وەکو یەک بن لە زماندا جیاوازن. زمانی فەلسەفە زمانێکی عەقڵانی و لۆژیکییە، هەڵگری پرسیارە سەختەکانە، گەڕانە بەدوای نهێنییەکانی (بوون) و (گەردوون)دا، بەڵام زمانی ئەدەب زمانێکە لەنالۆژیکی و ناعەقلانی و ناواقیعی، هەمووی گەڕانە بەدوای (جوانی) و (چێژ) و (خەون)دا.

لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە ئەم دوو بوارە وەکو زۆربەی پێوەندییەکانی تری ئەدەب بە هونەر و سایکۆلۆژیا و سۆسیۆلۆژیا و ئەوانی تر پێوەندی لە نێوانیاندا هەیە. تەنانەت زمان و بیرکردنەوەی ئەفلاتوون و ئەرستۆ و زۆربەی فەیلەسووفەکان پڕیەتی لە شیعرییەت و شاعیریەت. ئەمانە بە خەیاڵفراوانییەوە بەرهەم و داهێنانەکانی خۆیان بەرهەم هێناوە. ئەدەبیات بە جۆرێک لە جۆرەکان بیرۆکە ئێستێتیکییەکان دەخولقێنێت: "لێرەدا دەتوانین ناوی گاستۆن باشلار بهێنین کە ئەویش وەک کانت تیۆریزەکارێکی زانست بوو، بەڵام بە ڕوحێکی شاعیرانەوە. باشلار لە یەکێک لەدوا بەرهەمەکانیدا (شیعریەتی خەون) فراوانی بە ئاسۆکانی بیرکردنەوەمان دەبەخشێ، ئەمەش بەوەی متمانەمان بە گەردوون زیاتر دەکات"(٣)

هەموومان دەزانین باشلار زانا بوو، بەڵام هەردەم خاڵی نەبووە لە خەیاڵی شیعری، کەواتە دەتوانین بڵێین هیچ زانستێک ناتوانێ بەبێ خەیاڵ و بیرکردنەوەیەکی سەروو واقیعانە بێت، هیچ زانستێک و فەلسەفەیەک خاڵی نییە لە شیعرییەت، ئەمە بەدەست زانا و فەیلەسووفەکان نییە، هەر دەبێت ڕەگێکیان لە نووسیندا بێتەوە سەر ئەدەبیات.

شیعر و حەقیقەت

ئێمە دەتوانین ئەدەب بە گشتی و ژانری شیعر بە تایبەتی بە ڕێگایەکی تری دابنێین بۆ گەڕان بەدوای حەقیقەت و دۆزینەوەی حەقیقەت، چونکە ئەدیب و شاعیرەکان هیچ ڕێگایەکی تر نازانن، بۆیە ئەوانیش ئەم ڕێگایە بۆخۆیان دیاری دەکەن و لەوێوە هەوڵی دۆزینەوەی دەدەن. شیعر ڕێگایەکی سەیرە بۆ دەربڕینی هەستەکان، مەگەر هەر شاعیرەکان بتوانن باس لە شیعر بکەن. من لەو بڕوایەدام هەندێک جار شاعیرەکانیش ناتوانن باس لە شیعر بکەن. هەروەک (بۆدلێر) دەڵێت: " ناتوانین شیعر بە زانست و ئاکار بچوێنین، بابەتی شیعر حەقیقەت نییە، شیعر هیچ بابەتێک نییە جگە لە شیعر خۆی: "کەواتە بەلای (شارڵ بۆدلێر)ەوە حەقیقەت لەناو شیعردا نییە، بەڵکو وەک گوتمان شیعر ڕێگایەکە بۆ گەیشتن بە حەقیقەت، جا حەقیقەت لە هەر شتێکدا بێت. شیعر جیهانێکی جیاوازی هەیە لەو جیهانەی کە تێیدا دەژین، پڕیەتی لە خەون و سیحر و جوانی، پیرۆزی و ئەفسانە.

کەواتە شیعر ئەو جیهانەی هەبێت، دەبێت ڕێگایەکی زۆر جیاوازیش بێت لە ڕێگاکانی تر. (دڵشاد مەریوانی) هەوڵی داوە ئەم ڕێگایە تاقی بکاتەوە، لەبەر ئەوەی ئەو لەناو دنیایەک ناشیرینی و زوڵم و تاریکیدا ژیاوە، سەیری هەر لایەکی کردووە ناشیرینی بووە. لەو سەردەم و ڕۆژگارە شوێنێک بۆ جوانی لەم وڵاتەدا نەمابوو، ئێمە ناو لەو ڕێگایە دەنێین (ڕێگای شیعری)، لێرەوە هەوڵی داوە حەقیقەت بدۆزێتەوە، هەرچەندە ئەو لەم شیعرەیدا هەمیشە حەقیقەت لەخۆی جودا ناکاتەوە و بە بەشێکی دانەبڕاوی خۆی دادەنێت. ئەویش دڵنیام بەهۆی ئەو بیروباوەڕە چەپ و مارکسییەی هەیبوو. هەروەک دەزانین کۆتایی حەفتاکان و دەیەی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو ئایدیۆلۆژیای مارکسیزم لەناو گەنج و ڕۆشنبیرانی کورددا گەیشتبووە لووتکە، بۆیە کاتێک شاعیر ئەو هەموو نادادپەروەرییە دەبینێت، ناتوانێت بەرگەی بگرێت دوابەدوای ئەوەش چەندین سەفەری کردووە بۆ دەرەوە و لە فیستیڤاڵە ئەدەبییەکانی دەرەوەدا بەشداری کردووە. زیاتر هەستی بە ئازاری ویژدان کردووە بەرانبەر بەو واقیعە نادادپەروەرەی تێیدا ژیاوە. لەم واقیعە شتێک نەبوو ناوی حەقیقەت بێت، وەک ڕۆشنبیرێک هەوڵی داوە حەقیقەت بدۆزێتەوە تاکو بتوانێت گۆڕانێک دروست بکات. ئەویش تەنیا وەکو ئەرکی ڕۆشنبیری و

نووسەرایەتی خۆی، چونکە ئەرکی نووسەر جگە لە گومان خستنە دڵی تاک نەبێت بۆ ئەوەی خۆی ڕووبەڕووی پرسیارەکانی ژیان و بوون و واقیع بکاتەوە هیچی تر نییە. نووسەربوون کارێک نییە، پیشەیەک نییە بۆ بژێوی ژیان، بەڵکو زیاتر ئەرکێکە بۆ دروستکردنی پرسیار و گومان و زەمینە خۆشکردن بۆ گۆڕینی واقیع.

(دلشاد مەریوانی) هەمیشە کەسێکی یاخی و ڕەتکەرەوە بوو، هەموو شتێکی قبووڵ نەدەکرد. واتە کەسێک بوو هەردەم لە بیرکردنەوەیەکی قووڵدا بوو بەرانبەر بە دیاردەکان و هەڵوێستی دیاریکراوی خۆی هەبوو. شاعیر سەر بە ئایدیۆلۆژیایەکی دیاریکراو بوو، زۆر پشتگیری بیروباوەڕی مارکسی و لینینی دەکرد. بۆ ڕێکخستنەوەی سیستمی ئابووری و کۆمەڵایەتی بە ڕێگا چارەسەری دادەنا، بۆیە ئەو حەقیقەتی لەوەدا دەبینییەوە: "خۆشەویستی مرۆڤ چ لە ئەدەب و چ لە ژیانی شاعیردا نموونەیەکی کەم وێنە و دەگمەنە، بە تایبەتیش بەرانبەر تێکۆشەرانی کرێکاران و چەوساوەکان و بە بیری زانستییانەی مارکسی و لینینی و بە شێوازێکی ئەدەبی تایبەتمەند و سەرنجڕاکێشەوە پێمان دەڵێت لە کۆمەڵگەی کۆمۆنیزمیدا سەرگەردانی مرۆڤ چارە دەکرێت"(٤) شاعیر لەهەموو تەمەنیدا عاشقی مرۆڤایەتی بوو، کەسێک بوو پڕ لە سوود گەیاندن بە مرۆڤایەتی، بۆیە هەمیشە لەبیرکردنەوەی ئەوەدا بوو چۆن خزمەت بە میللەتەکەی و مرۆڤایەتی بکات. یاخیبوونی بە پێویستییەکی مێژوویی دادەنا، هەروەک لە وتاری (یاخیبوون و ئیلتیزام)دا دەڵێت: " یاخیبوون، لەهۆشیارییەوە و بە گوێرەی پێویستییەکانی مرۆڤ، مێژوو فەرزی دەکات و پێویستییەکی مێژووییشە. واتا ڕەوڕەوەی پێشکەوتنی مرۆڤ بەسەر ئەوانەدا دەیسەلمێنێت کە هۆشیار و چاوکراوەن و هەردەم لەو نوێیانە دەگەڕێن کە سوودی زیاتری مرۆڤیان تێدایە"(٥) کەواتە شاعیر هەمیشە کەسێکی نوێخواز بووە، بەو مانایەی کەسێک بووە هەردەم لە هەوڵداندا بووە بۆ ئەوەی بەرهەمی جوان بنووسێت و ژیان جوان بکات. هانی نووسەرانی تریش بدات کە بەرهەمی نوێ و پڕ لە جوانی بنووسن. بێجگە لەمانەش زۆر حەزی بە خوێندنەوەی بەرهەمی فەیلەسووفان و نووسەرە گەورەکانی جیهان کردووە و کەوتۆتە ژێر کاریگەریی ئەوان و سوودی لێ وەرگرتوون بۆ ئەوەی ئاسۆی بیرکردنەوە و ڕوانینی خۆی پێ فراوانتر بکات. ئەمەش وا دەکات لە جیهانی ئەدەبیاتدا کەسێکی بە ئاگا بێت، ئاشنای بەرهەمی نوێ بێت و خۆی نوێ بکاتەوە.

(ئەو هەفتەیەی حەوت ڕۆژ و شەوێکە) دابەش بووە بەسەر حەوت ڕۆژ و شەوێک، واتە هەشت بەش. لێرەدا شاعیر مامەڵەی لەگەڵ ڕۆژەکانی هەفتەدا کردووە، کەواتە بە دیوێکی تر مامەڵەی لەگەڵ کاتدا کردووە، ئەو دەڵێت هەفتە حەوت ڕۆژ و شەوێکە. هەموومان دەزانین هەفتە بێجگە لەشەوەکانی حەوت ڕۆژە، ئەگەر شەوەکانیشی هەژمار بکەین دەبێتە چواردە شەو و ڕۆژ، بەڵام شاعیر لێرەدا تەنیا مامەڵەی لەگەڵ ڕۆژەکان کردووە، لەو هەفتەیەشدا شەوێکی بۆ زیادکردووە کە هەر لەگەڵ ڕۆژەکانی هەژمارکردووە. لێرەدا ئێمە بۆ لێکۆڵینەوەی ئەم شیعرە دەبێت ڕۆژ بەڕۆژ مامەڵە لەگەڵ دەقەکەدا بکەین، هەروەها شاعیر لەهەر ڕۆژێکدا لەدەقەکەدا مامەڵەی لەگەڵ دیاردەیەک کردووە، بۆ نموونە لە ڕۆژی یەکەمدا مامەڵەی لەگەڵ (هەستەکان)دا کردووە، لە ڕۆژی دووەمدا مامەڵەی لەگەڵ (کەشوهەوا)دا کردووە، لە ڕۆژی سێیەمدا مامەڵەی لەگەڵ (ڕەنگ)دا کردووە...تاد، بە شێوەیەک بەدوای حەقیقەتدا دەگەڕێت لە هەموو ڕۆژەکانی هەفتەدا، تەنانەت هەفتەکەی هەموو بە بیرکردنەوە بردۆتە سەر. لە ڕۆژی یەکەمدا هەموو هەستەکانی بەکاردەهێنێت، بەڵام ناتوانێت هەستی پێ بکات. لەناو وڵاتێکدا دەژێت کە بە هیچ شێوەیەک هەست بەبوونی حەقیقەت ناکات. حەقیقەت لەهەموو ڕوانگەکانی ژیان. ئەگەر هاتوو حەقیقەت بوونی نەبوو ئەوە (هەستەکان) توانای هەستکردنیان نابێت، نە بە (بینین، بۆنکردن، گوتن، تامکردن، بیستن) ناتوانین هەست بە جوانییەکان بکەین. دنیایەک ناشیرینی دەبینین، نادادپەروەری هەموو لایەکی ژیان دەگرێتەوە، کەواتە ئەگەر مرۆڤ نەتوانێ بەهەستەکانی هەست بەشتەکان بکات، ئەوە بە کەسێکی مردوو دادەنرێت، یان بەمانایەکی تر مرێندراون و کوژراون، بوار نادرێت مرۆڤ هەستەکانی بەکاربهێنێت بۆ ئەوەی تاموچێژ لە ژیان وەربگرێت، حەقیقەت بزر بوون کاتێک ڕوودەدات کە مرۆڤ هەستەکانی بکوژرێت و لەسەردەمی دەسەڵاتی دیکاتۆریش هەموو لایەکی ژیان تاریک بوون، تەنانەت

مرۆڤ هەستی بە هیچ شتێک نەدەکرد، چونکە بواری بیرکردنەوەی نەبوو لە ژیان. هەستەکان نەیاندەتوانی ئەرکی خۆیان جێبەجێ بکەن و بۆیە کە هەستەکان نەتوانن ئەرکی خۆیان جێبەجێ بکەن، ئەوە شاعیر ناچارە لەناو دڵیدا هەڵیبگرێت، تاکو بتوانێت هیچ نەبێت لەخۆی بزر نەبێت. ئەم لەدڵ هەڵگرتنە عاشقبوونیەتی بە حەقیقەت، ئەو حەقیقەتەی شاعیر لە کۆتاییدا لەپێناویدا شەهید بوو، تەنانەت کەس گۆڕەکەشی نەدۆزییەوە، لێرەدا تەکنیکێکی نوێ و جوانی بەکارهێناوە و دەڵێت:

تۆ لە دڵمایت و زۆر دووری

ئای کە دووری میوانی دڵ (٦)

ڕاستە شاعیر حەقیقەتی لەناو دڵی خۆی هەڵگرتووە، بەڵام زۆریش لێی دوورە، بەو مانایەی ئەو حەقیقەتەی هەستی پێ دەکات و دەزانێت چییە،دەزانێت لە کوێیە، بەڵام هەستی پێ ناکات و ناتوانێت دەری ببڕێت. ئەو خۆی هەست بە حەقیقەتەکە دەکات، بەڵام ئەو واقیعەی تێیدا دەژی ئەوەندە تاریکە قبوڵی ئەو حەقیقەتە ناکەن، چونکە ئەوان خاڵین لە جوانی، خاڵین لە هەستکردن، بۆیە جێگای هەست نابێتەوە.

ڕۆژی یەکەم:

تۆ لە دڵمایت

کە نەتوانم بتبینم و بۆنت بکەم

کە نەتوانم تامت بکەم و بتگرم

کە نەتوانم گوێت لێ بگرم

تۆ لە دڵمایت و زۆر دووری

ئای کە دووری میوانی دڵ

من لە دڵتام

کە نەتوانی ببینیت و بۆنم بکەی

کە نەتوانی بگریت و تامم بکەی

کە نەتوانی گوێم لێ بگری

من لە دڵتام و زۆر دوورم

خانە خوێکەم ئای کە دوورم (٥)

تەنانەت شاعیر خۆی و حەقیقەتەو بەیەک شت دەزانێت، هەردووکیان دوو ڕووی یەک شتن. ئەو کەسێکە بەشێوەیەک وێڵی دۆزینەوەی حەقیقەت تێکەڵاوی جەستە و خوێنی بووە. هەرچەندە حەقیقەت زیاتر لای نووسەران و ڕۆشنبیرانی هەشتاکان لەژێر کاریگەری بوو، واتە ئەوان حەقیقەتیان لە ئایدیۆلۆژیایەکی دیاریکراودا دەبینییەوە. شاعیریش لێرەدا بەشێوەیەک کەوتۆتە ژێر کاریگەریی ئایدیۆلۆژیای مارکسی و لینینی کە تێکەڵاوی خوێنی بووە. ئێمە دەزانین خوێندنەوەی کتێبە فەلسەفییەکان و بەرهەمەکانی مارکس لە هەشتاکان برەوی هەبوو، بۆیە هەموویان لە ژێر کاریگەریی ئایدیۆلۆژیایەکدا بوون و ئەویش بۆ گەیشتن بە حەقیقەت: "گەیشتن بە حەقیقەت و دەستگیرکردنی مەبەست و ئامانجی فەلسەفەیە، بەڵام ئەو حەقیقەتەی فەلسەفە دەستگیری دەکات، بەردەوام پەراوێزێکی تێدایە بۆ گومان" (٧) کەواتە نەوەی هەشتاکان نەوەیەک بوون لە ڕوانگەی فەلسەفەیەک، ئایدیۆلۆژیایەکەوە دەیانڕوانییە ژیان، ئەوان ئەو فەلسەفە و ئایدیۆلۆژیایەی لە ژێر کاریگەری بوون بە چارەسەریان دەزانی بۆ هەموو گیرگرفتە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ڕۆشنبیرییەکان، نەوەی هەشتاکان نەوەیەک بوون بەردەوام لە هەموو لایەنێکی ژیاندا لە هەوڵی گۆڕانکاریدا بوون.

ڕۆژی دووەم:

تەڕ دەبم و سەرمام دەبێ

لەبەر ئەو شەستە بارانە سەما مەکە

هەنسکە برکێم تووش دەبێ

لەبەر ئەو تۆف و زریانە هەرا مەکە

بۆ وادەکەی

کەی وتوومە هەرچی دەردێ

تووشی تۆ بێ

تووشی دڵی منیش دەبێ

لێرەدا مامەڵەکردنی شاعیر لەگەڵ شەستە باران و (کەشوهەوا)دایە، بەبڕوای ئێمە لێرەدا مەبەستی لە شەستەباران و تۆف و زریان ئەو شەپۆلەی ناڕەزایی گەنجان و یاخیبوونی ساڵانی هەشتاکانە لە ڕووی ئایدیۆلۆژی و قبووڵنەکردنی زوڵم و زۆری دەسەڵات. شاعیر لە وتاری (یاخیبوون و ئیلتیزام)دا دەڵێت: " بەبڕوای من ئەم سەردەمە، سەردەمی ڕەتکردنەوە و یاخیبوونی بەردەوامە لە هەموو کۆن و ڕزیو و بێ کەڵک و بۆنکردوو و سستێک کە وزەیان تێدا نەماوە" ئەمە بڕوای شاعیرە کە ڕەنگدانەوەی سەردەمەکەی خۆیەتی.

ئەو سەردەمەی کە گەنجەکان بەشدارییان لە خۆپیشاندانەکاندا دەکرد بەتایبەتی توێژی قوتابیان. ئەم هەڵکردنی تۆف و زریانە لەلایەن گەنج و رۆشنبیران لەهەر روویەکەوە بێت نیشانەی هەست بە لێپرسراویەتی کردنە بەرانبەر میللەت و مێژووی میللەتەکەیان کە ئاشکرایە ئەم نەوەیەی هەشتایەکان شتێکیان کردووە لەناو ئەدەبدا کە گۆرانە و مێژووش تۆماری کردووە. نموونەش بۆ ئەمە گرووپی (پێشڕەو)ی هەولێرە کە لەم شاعیرانە پێکهاتبوون: (جەلال بەرزنجی، عەباس عەبدوڵلا یووسف، سەباح رەنجدەر، دڵشاد عەبدوڵلا، هاشم سەراج، ئەنوەر مەسیفی)، هەموو کۆتوبەندێکی دواکەوتوویان رەت دەکردەوە و خۆیان ئازادکرد، بۆیە حەقیقەتیش بەلای شاعیرەوە بزرە و دەبێت بدۆزرێتەوە، لەبەر ئەوەی شاعیر کەسێکی یاخییە رەنگە تووشی چەرمەسەری و ئازار و ناخۆشی بێت (هەر لەئەنجامی ئەم یاخیبوونەی بوو کە ژیانی خۆی لەپێناو دانا)، بۆیە نایەوێ ئەو حەقیقەتەی کە لەگەڵ دڵی یەکبوونیان هەیە تووشی ئەو دڵەی بێت کە بە روویەکی تر حەقیقەتە.

لەرۆژی سێیەمدا شاعیر دێت مامەڵە لەگەڵ (رەنگ)دا دەکات، بێ گومان رەنگیش دەلالەت و مانای خۆی هەیە. مامەڵەکردنی لەگەڵ رەنگ و گوڵ (وەک گوڵی نێرگس) گەرانەوەی شاعیرە بۆ سروشت، تێکەڵ بوونەوەیە لەگەڵ سروشت لە رێگەی ستایشکردنی رەنگەوە. لێرەوە شاعیر لەم رۆژەدا خۆی لە هەموو ئایدیۆلۆژیایەک و دابونەریتێکی ناو کۆمەڵگا دادەماڵێت خۆی تەنیا دەکاتەوە بەهۆی گەرانەوەی بۆ ناو سروشت:

رۆژی سێیەم:
من نێرگسیم
زۆریش حەزم لە نێرگسە
کەی وتوومە تۆ لەو دەچی
وەک مەولەوی
وتم نێرگس لەتۆ دەچێ
من زەردم و ئەتۆش سپی
زویر مەبە
بروا بکە
بە(خۆم) م وت لەگەڵ (ئەو)دا
تۆش لەو دەچی

لەم رۆژەدا شاعیر تەنانەت رووبەرووی (مەولەوی) دەبێتەوە بەوەی دەڵێت: من ناڵێم مرۆڤ (یار) لە سروشت دەچێت، یان مرۆڤ بەگوڵ، یان هەر شتێکی سروشتی بچوێنێ، بەڵکو گوڵ لە (یار) حەقیقەت دەچێت. مەولەوی شاعیریش مامەڵەی لەگەڵ سروشت کردووە، بەڵام ئەو مرۆڤی بە سروشت چواندووە. واتە مرۆڤی بچووک کردۆتەوە بۆ ناو سروشت و زاڵکردنی سروشت بەسەر مرۆڤدا، بەڵام شاعیرەکەمان ئەوە رەت دەکاتەوە سروشت بە مرۆڤ دەچوێنێت، سروشت دادەبەزێنێت بۆ ئاستی مرۆڤ. ئەم گفتوگۆیەی شاعیر لەگەڵ حەقیقەت هەمووی گەرانێکی بەردەوامە بەناو سروشت و گەردووندا. تەنانەت گوڵی نێرگس بەخۆی و حەقیقەت دەچوێنێ کە حەقیقەت پەلکەکانی گوڵی نێرگسە و خۆیشی ناوەندی گوڵەکە، واتە ئەو شوێنەی کە وەک دڵی گوڵ وایە و هەنگ شیلەی گوڵ لەوێوە دەمژێت، دیسان لێرەدا حەقیقەت و خۆی کردووە بەیەک و لەخۆی جودانەکردۆتەوە. ئەم مامەڵەکردنەی شاعیر لەگەڵ سروشتدا مامەڵە کردنە لەگەڵ گەردوون. حەقیقەت لەناو بوون و گەردووندا بوونی هەیە، دەتوانین لەم رێگەیەوە بە حەقیقەت بگەین.

لە رۆژی چوارەمدا شاعیر بەرانبەر حەقیقەت رادەوەستێ و مامەڵە لەگەڵ ئەو واقیعەدا دەکات کە تێیدا دەژین، کە بێ ئومێدییەک و رەشبینییەکی گەورەی لای خەڵکی دروست کردووە، بەڵام لای ئەم تاکە شت حەقیقەتە کە هەوڵی بۆ دەدات و وای کردووە کە بێ ئومێد نەبی، هەروەها ئەمە بەلای شاعیرەوە گرنگ نییە، کە ئایا ژیان بێ هوودە دەکرێت، یان بێ نرخ و ناشیرین دەبێت. گرنگ ئەوەیە ئاسۆیەک هەیە، ئومێدێک هەیە کە شاعیر دەیبینێت بۆ ئەوەی هەردەم بە ئومێدەوە بژیێت.

رۆژی چوارەم:
راستت دەوێ
ئەم ژیانە بێ هوودەیە و هوودەی من تۆی
درۆت دەوێ
ئەم ژیانە بێ هوودەیە و هوودەی من تۆی
هوودەی بێ
یان بێ هوودە
ئەم ژیانە
هەردوو هەر تۆی

ئاشنا
یان دڵ پڕ غوربەت
بەم ژیانە
هەردوو هەر تۆی
تەنیا خۆم بم
یان تەنیا تۆ
ئەم ژیانە هەردوو هەر تۆی

ژیان و بوونی شاعیر لەناو واقیعێکدایە کە پڕیەتی لە بێ هوودەیی، ئەم بێ هوودەیییەش بێ گومان بەهۆی تەسکبوونەوە و لە سنووردان و لە قالبدانی ئازادییە تاکایەتییەکانە. ئەو ئازادییەی کە مرۆڤ وەک هەموو پێویستییەکانی تری ژیان پێویستیەتی، بێ گومان ئازادی و حەقیقەت پێوەندییەکی پتەویان بەیەکەوە هەیە و لەیەک چوارچێوەدا کۆبوونەتەوە. لێرەوەش دیسان بۆ فەلسەفە دەگەڕێینەوە، بۆیەش پەنا دەبەینە بەر فەلسەفە، چونکە فەلسەفە گەڕانێکە بەدوای حەقیقەت و وامان لێ دەکات بیربکەینەوە.

جوانی و ناشیرینییەکان لەیەکتری جودا بکەینەوە: "فەلسەفە تێڕامانێکی ئازادانەیە لە واقیع و تەنیا چاوی لە حەقیقەت بڕیوە" (٨) شاعیر هەوڵدەدات لەناو ئەو بێ هوودەیییەدا بەدوای شتێکدا بگەڕێت تا هیوای بۆ بگەڕێنێتەوە و دەست بکاتەوە بە پرۆسەی ژیان کردن. ئەو کۆمەڵەی کە شاعیر تێیدا دەژیا، مانایەکی بۆ ژیان نەهێشتبوویەوە، ئەویش وەک پێشتر باسمان کرد بەهۆی ئەو هەموو سانسۆر و سنووردانانە بوو، کە دەسەڵات دەیخستە بەردەم تاکەکانی کۆمەڵ. لەو ڕۆژەدا شاعیر بەتەواوی هاوار دەکات و دەنگی خۆی بەرزدەکاتەوە، کە ژیان لەوپەڕی بێ مانابیدایە و پێویستە بگۆڕدرێت و گۆڕانیش بێ گومان لە ڕێگای دۆزینەوەی ئەو شتەیە کە ناوی حەقیقەتە. لێرەدا دەتوانین ئەم هاوارەی شاعیر ناوبنێین گەڕان بەدوای حەقیقەتدا. تەنانەت شاعیر لە ڕێگای وروژاندنی هەندێ پرسیار لە ڕۆژی چوارەمی شیعرەکەیدا ئەم گەڕانە دەست پێ دەکات، ئەم پرسیارە لە ڕۆژگارێکی پڕ لەتاریکی و لەسەر دەسەڵات بوونی ستەمکاریی هەروا ئاسان نییە، بەبێ قوربانیدان ناکرێت، لێرەدا دەتوانین نموونەی سوکرات بهێنینەوە، کە ئەویش لە ڕێگای پرسیارە فەلسەفییەکانی بەدوای حەقیقەتدا دەگەڕا، تەنانەت دەسەڵات قبوڵی نەدەکرد و دادگاییان کرد. لێرەدا ئەگەر سەیری کتێبی (فەلسەفە و ژیان)ی (فارووق ڕەفیق) بکەین باسی ئەو دادگایی و قوربانیدانەی سوکراتمان بۆ دەکات و ناو لە جەماوەری سەر بەدەسەڵات، یان ئەو جەماوەرەی بیر ناکاتەوە دەنێت حەشامات، کە لەگەڵ حکومەت یەکن دەڵێت: " حەشامات دژ بەفەلسەفەیە، چونکە فەلسەفە تەئکید لەوە دەکاتەوە کە حەشامات حەقیقەت نییە، یان حەقیقەت لای حەشامات نییە. حەشامات لە مەوهوومەی فەیلەسووف دەترسێ کە بریتییە لە تاقیکردنەوەی ژیان و داواکردن بۆ بوونە لێپرسراو لە ژیانی خۆ"(٩) کەواتە هەوڵی شاعیر بۆ گەڕان بەدوای حەقیقەتدا وا لە حەشامات و خەڵک دەکات هەرکەس بەرانبەر بە ژیانی خۆی لێپرسراو بێت و تەنیا هەر خۆی بێت، ئەم چاندنی هەستی لێپرسراویەتییە وا دەکات هەموو تاکێک ئەرکێکی بکەوێتە سەرشان و بیربکاتەوە. بۆیە شاعیر لە گفتوگۆی بەرانبەر حەقیقەت بەردەوامە و ئاوات و هیوای تەنیا حەقیقەتە، چونکە دۆزینەوەی حەقیقەت واتە دۆزینەوەی دەروازە و دەرگایەک بۆ گوزەراندنێکی پڕ لەبەها و باڵا. لای شاعیر ژیانی هوودەیی و بێ هوودەیی هەر حەقیقەتە، چونکە لە هەردووکیاندا حەقیقەت ڕۆڵی خۆی دەگێڕێت. کەواتە شاعیر لە گەڕانێکی بەردەوامە بەدوای حەقیقەتدا لەهەردوو حاڵەتی هەبوونی ژیانێکی باڵا و ژیانێکی بێ هوودەیی.

ڕۆژی پێنجەم:
ئەم جیهانە دوکانێکە
سەودای بکەی
سەودات بکەم
کڕیار و فرۆشەر خۆتی
ئەم ژیانە پەرستگایە
بتپەرستم
بمپەرستی
ژییاو ژێنەر خۆتی
بیانوو مەگرە
کام کامتری زۆر خۆشدەوێ
ئەوەی دڵی من دەیەوێ
تۆش دەتوێ

لێرەدا مامەڵەکردنێکی فەلسەفیانە هەیە، شاعیر دیارە کەسێک بووە خۆی بە قوتابخانە فەلسەفییەکان پەروەردە

کردووە، ئەم خۆ و خۆ خەریک کردنە بە پرسیارەکانی بوون و گەردوونەوە، لێکدانەوەی ژیانە و بەڵگەیە لەسەر ئەوەی شاعیر هەمیشە بەشێوەیەکی قووڵ ڕوانیویەتییە ژیان، هەردەم بیرکردنەوەی خەریک بووە بە لێکۆڵینەوە و گەڕان بەدوای جوانترین شتی دنیا. بەچێژترین شتی دنیا ئەویش حەقیقەتە. شاعیر تاکو ئێستا (ڕۆژی پێنجەم) هەر لەگەڕاندایە، بەناچاری سەردانی بازاڕ و پەرستگاکان دەکات. هەروەک پێشتر وتمان شاعیر و حەقیقەت تێکەڵاوی یەکتر بوونە، بۆیە شاعیر بەشیعر سەردانی بازار و پەرستگاکان دەکات. شیعر بەلای شاعیرەوە هۆیەکە بۆ گەڕان بەدوای حەقیقەت ": شیعریش خاوەنی خۆیەتی، حەقیقەتی شیعریش شتێ نییە لە دنیای ئایدیاکاندا، بەڵکو شتێ بوو لە دنیای مرۆڤەکان. هەر لەبەر ئەم خاڵەیشە کە شیعر و مرۆڤ وێرای جیاوازیی تەمەنیشیان لێکدی جودا ناکرێنەوە و حەقیقەتی شیعر لە هەمان کاتدا حەقیقەتی مرۆڤە" (١٠) کەواتە گەڕانی شاعیر وەکو بازرگانێک و وەکو ڕاهیبێک بەدوای حەقیقەتدا لە ڕێگای شیعرەوە کە تاکە ڕێگایە بەلای شاعیرەوە بۆ گەیشتن بە حەقیقەت. لەم ڕۆژەوە (ڕۆژی پێنجەم) شاعیر دەبێتە کەسێکی سۆفی و زاهید. کەسێکە دەکەوێتە ناو پرۆسەی پەرستن و پەرستراو. ئەمەش ئەوپەڕی توانەوەی شاعیرە لەناو ئەو شتەی کە لەگەڵی بووەتە یەک، تەنانەت شاعیر زۆر حەلاجانە دەکەوێتە ناو خۆشەویستییەکی سۆفیانەوە. حەلاج و سۆفییە گەورەکانی جیهان هەموویان خۆیان بەبەشێک لەخودا، یان هەر خودی خودا دەزانی. ئەمەش بەهۆی ئەوەی ئەوەندە بەشێوەیەکی قووڵ ڕۆچوبوونە ناو پرۆسەی پەرستن و بیرکردنەوە لە مەعشوقیان، خودایان لەهەموو شتێکدا دەبینی، ئەگەر سەیری دارێک، گیایەک، باڵندەیەکیان بکردایە خوایان تێدا دەبینی بەهۆی ئەوەوە دەکەوتنە ناو بیرکردنەوە، ئەمە چۆن دروست بووە؟ دەبێت دروستکەرێک هەبێت دروستی کردبێت. خۆ لەقەرەدانی ئەم جۆرە بیرکردنەوانە ئەوەمان بۆ دەسەلمێنێت شاعیر هەمیشە لەگەڕانێکی بەردەوامدایە. ئەم گەڕانەش تەنیا شاعیر نەیویستووە سوود بەخۆی بگەیەنێت، بەڵکو ویستوویەتی سوودی بۆ هەموو کۆمەڵگا و تاکی میللەتەکەی هەبێت. شاعیر کەسێک بووە تەنیا بۆ خۆی نەژیاوە، تەنانەت ژیانیشی بە ژیانی خۆی و خێزانی نەزانیوە. ئەو مرۆڤێک بووە بە ڕاستی مرۆڤێکی گەردوونی بووە. ئەم جۆرە مرۆڤانە هەمیشە لەناو بیرکردنەوەو گەڕانێکی بەردەوامدان، چونکە ئەوان دەیانەوێت بەدوای ڕاستیدا بگەڕێن، ئەوان هەمیشە لە هەوڵداندان بۆ ئەوەی، ئەوەی ناشیرینە بیسڕنەوە.

لەم شیعرەدا تاکو ڕۆژی حەوتەم هەمووی هەر بە هێما و ئاماژە قسەی کردووە. ئەگەر پارچەی (شەوی هەشتەم) نەبووایە ڕەنگە هەموومان بمانزانیایە ئەم شیعرەی بۆ خۆشەویستی کچێک گوتووە. ئەمەش بارودۆخ و حاڵەتی ئەدەبیاتی ئەو سەردەم بوو بەگشتی (مەبەستمان ئەدەبیاتی ساڵانی هەشتاکانی سەدەی ڕابردووە)، چونکە بەهۆی زەبروزەنگی دەسەڵات و سانسۆر نووسەران نەیاندەتوانی ڕاستەوخۆ ئەوەی هەیانە لە دووتوێی دەقێکدا دایڕێژن. لەم ڕۆژەدا شاعیر چەند وێنەیەکی بۆ کێشاوین، وێنەی یەکەم جیهانی بە دووکان چواندووە کە تێیدا خەڵکەکەی وەکو کڕیار و فرۆشیار وان سەودای شتەکان دەکەن، بەڵام تاکە شت حەقیقەتە کە ئەو مرۆڤانەی خاوەن بیرکردنەوەی نوێ و جددین سەودای دەکەن. وێنەی دووەم پەرستگایە هەموومان دەزانین لەناو پەرستگاکان، جا پەرستگای هەر ئایینێک بێت بەندەکان بۆ دۆزینەوەی حەقیقەت ڕووی تێدەکەن، حەقیقەتیش لای ئەو پەرستراوەیە کە ئەوان باوەڕیان پێیەتی و دەیپەرستن.

ڕۆژی شەشەم:
دوێنێ لای تۆ
نامەیەک هات
ئەمڕۆ لای من
بووە شیعر
ئەمڕۆ لای من
نامەیەک چوو
سبەی لای تۆ
دەبێتە شیعر
نامە
شیعرە
شیعر
سیحرە

قسەیەک هەیە دەڵێت: (تاکی کورد هەمووی شاعیرن)

ئەمەش بەو مانایە دێت کە تاکی کورد زیاتر سۆزدارە و شیعری بەلاوە پیرۆزە. زۆر لە تاکەکانی کورد شیعریان لەبەرە، جا چ بە بەیت و داستانی فۆلکلۆری بێت، یان شیعری نوێ و سەردەم بێت. شیعر لای شاعیر ئەو ڕێگا جوانەیە کە شاعیر دەتوانێت لەوێوە بگات بەو شتەی دەیەوێت بەدەستی بهێنێ. شیعر ئەو فەزا جوانەیە کە مرۆڤ دەتوانێت تێیدا جوانی بئافرێنێت، بۆیەش تاکو ئێستا لای نووسەر و ڕۆشنبیری کورد لێکۆڵینەوە لەبارەی شیعر لەپلەی یەکەم دێت، وەک لە ژانرەکانی تری ئەدەبی. کەم نووسەری کورد هەیە شیعری نەنووسیبێت، بەڵام لە وڵاتانی ئەوروپا دەمێکە شیعر چۆتە پلەی دووەم و سێیەمی ئەو بابەتانەی کە لێکۆڵینەوەیان لە بارەوە دەکرێت. واتە لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی ڕۆمان و چیرۆک زیاترە لە شیعر. لێرە زیاتر پەیامەکان بە شیعر دەردەبڕدرێن، بۆیە شاعیرانمان لە شیعرەکانیان زیاتر دنیایەک دروست دەکەن کە پڕیەتی لە تێڕامان و بیرکردنەوە، چونکە ئەم شیعرانە هەڵگری پەیامێکن شاعیر بەهۆی شیعرەکەیەوە دەریدەبڕێت.

ئەی ئەگەر شیعر سیحر نەبێت، شاعیرەکان چۆن دەتوانن بەشیعر ڕەخنە لە دەسەڵاتی زوڵم و زۆری پڕ لە سانسۆری دیکتاتۆرییەت بگرن و هەوڵی گۆڕینی بدەن. لێرەوەیە شیعر سیحرە، سیحرێک کە هەموو سانسۆرەکان لە ئاستیدا کوێرن و هیچ نابینن و ناخوێننەوە. شیعر ئەو هێزە سیحرییەی تێدایە کە فێڵ لە هەمووان دەکات. شیعر وا دەکات هەست بە هەموو جوانی و ناشیرینییەکان بکەین و ڕوانینێکی ترمان هەبێت بۆ ژیان. لە ڕێگای شیعرەوەیە شاعیر خەیاڵەکانی خۆی وێنا دەکات. خەونبینینی شاعیر جۆرێکە لە بیرکردنەوە، بیرکردنەوەی شاعیر لەناو شیعرەکانیدایە. ئەم بیرکردنەوەی لە ڕێگای زمانەوە دەردەبڕێت. کەواتە زمانیش لێرەدا گرنگی و دەوری خۆی هەیە. ئەو زمانەی لەم شیعرەدا بەکاری هێناوە زمانێکی جوانی بێ گرێوگۆڵە. وا لە هەموو خوێنەرێک دەکات کە هەم لە هەڵوێستەکردن بێت بەرانبەر ئەو پەیامەی شاعیر هەیەتی. زمان کاریگەریی خۆی هەیە، واتە دەتوانێت لە ڕووی فۆرمەوە جوانییەک بە دەقەکە ببەخشێت، هەروەها لە ڕووی زمانەوەش بڕیار بدەین لەسەر ئەوەی کە ئەو شیعرە تۆکمەیە، یان شیعرێکی لاوازە. دەتوانین ئەمە لە ڕێگای هەڵسەنگاندنی شیعرەکەوە لە ڕووی زمانەوە بکەین.

ڕۆژی حەوتەم:

(ئەمڕۆ) سبەینێی (دوێنێ)یە

هەفتە هەر(حەوت) ڕۆژی پێیە

کێ دەڵێ (شەوی هەشتەم) ی هەفتە نییە

من دڵنیام (خۆر) ڕووی نایەت سەر دەربێنێ

تا شەوی (هەشتەم) ی هەفتەم بۆ نەهێنێ

لە ڕۆژی حەوتەمدا شاعیر ڕووبەڕووی هەندێک پرسیاری نالۆژیکیمان دەکاتەوە، ئەمەشی هەر بۆ گەڕانە بەدوای حەقیقەت و ڕاستی. وروژاندن و پرسیارکردنی وا گرنگ و جەوهەری، تەنانەت نالۆژیکی نیشانەی خەونبینینێکی قووڵی شاعیرە، نیشانەی ئەوەیە شاعیر دەیەوێت دنیایەکی تر بۆ خۆی دروست بکات جیا لەو واقیعەی تێیدا دەژی. پرسیارکردنی وا، وا دەکات خەڵک بیرکردنەوەیان لەیەک بۆتە و چوارچێوەدا قەتیس نەمێنێ، بەڵکو لەشەقەی باڵی خەیاڵ بدات و داوای شتە مەحاڵەکان بکات. شاعیر لەم ڕۆژەدا پرسیاری ئەوەمان لێ دەکات کە هەفتە حەوت ڕۆژە، کەواتە دەبێت حەوت شەویش بێت. پرسیار دەکات کێ ناڵێت شەوی هەشتەم نییە؟ لەپێشی ئەم پرسیارەوە پرسیاری ئەوەش ئامادەیە دەبێت ڕۆژی هەشتەمیش هەبێت، بەڵام با بپرسین بۆچی هەفتە حەوت ڕۆژە هەشت ڕۆژ نییە؟ ئەم پرسیارانە زۆر گرنگن مرۆڤ بیانکات. وەک کەسایەتی ناو درامای تەلەفزیۆنی(ڕەشەی پۆلیس) ی هونەرمەندی کۆچکردوو (حوسێن میسری) کە لە شووشتنگەی (حاجی ئەکرم) کار دەکات و پرسیاری زۆر سەیر دەکات وەک : بۆچی کاتێک سێ کەس بەیەکەوە لە ڕێگا دەڕۆن دەبێت یەکێکیان لەناوەڕاست بڕوات؟ یان بۆچی مرۆڤ لەجیاتی ئەوەی بۆ پێشەوە بڕوات بۆ دواوە ناڕوات؟

ئەم پرسیارانە هەموویان هەوڵدان و گەڕانی مرۆڤەکانە بەدوای نهێنییەکانی ژیان و بوون. بەدوای پرسیارە بێ وەڵامەکاندا، بەدوای ئەو شتە مەحاڵانەی ڕۆژانێک مەحاڵ بوون ئێستا لە واقیعدا بوونیان هەیە. ئەم گەڕانە بەردەوامەی شاعیر نیشانەی چاندنی ئومێدە لەدنیایەکی پڕ بێ ئومێدیی ئەو سەردەمەدا. ڕێگا نیشاندانە بەخەڵکی بۆ ئەوەی خەیاڵیان فراوان بێت و فێری خەونبینین بن. ئێمە هەموومان دەزانین ژیان پڕ لەجوانی

و ناشیرینییە، بۆیە زۆرجار ژیانی میللەتێک بەگشتی و کەسێک بەتایبەتی ڕەنگە تاریکی باڵی بەسەردا بکێشێت، ئەمەش وای لێ دەکات هەمیشە بە ڕەشبینی بڕوانێتە ژیان، بەڵام شاعیر لێرە و لەو واقیعەدا پێمان دەڵێت هەرچەندە تاریکی باڵ بەسەر ژیانماندا بکێشێت نابێت بێ هیوا و بێ ئومێد بین، هەردەم ئەگەر ڕووناکییەک نەبێت بێ گومان ژیلەمۆیەک هەیە کە خامۆش نابێت و دواتر دەبێت بە ڕووناکی و ئەو تاریکییە ڕادەماڵێت.

شەوی هەشتەم:

ڕووت و تەنیای

ڕووت و تەنیام

وەرە باخەڵمەوە بنوو

کەی لە(من) جیای

کەی لە(تۆ) جیام

ئەی حەقیقەت

دوای ئەوەی شاعیر ئەو واقیع و لۆژیکە وێران دەکات. واقیعێکی تر بنیاد دەنێت کە ئەویش بە دروستکردنی شەوی هەشتەمەوەیە، کە لەو شەوەدا شاعیر دەڵێت کە تاک و تەنیایە، لێرەدا شاعیر خۆی جیا دەکاتەوە و هاوار دەکات کە دەبێت هەموو کەسێک تاک و تەنیا بێت لە ئەرک و مافەکانی خۆی. ئەو بەشێوەیەک لەگەڵ حەقیقەت تێکەڵ بووە کە لەیەک جیاکردنەوەیان زۆر زەحمەتە. شاعیر بە حەقیقەت دەڵێت کەی ئێمە لەیەکتر جیابووینە، ئێمە دوو ڕوحین لەیەک جەستەدا. ئەم بوون بەیەکە، تێکەڵاوییەکە وای لەشاعیر کردووە کە هەست بە هیچ شتێکی تر نەکات تەنیا حەقیقەت نەبێت، بیرکردنەوەی شاعیر تەنیا بۆ گەڕانە بەدوای حەقیقەتدا، حەقیقەت تاکە چارەسەری شاعیرە بۆ ئەو واقیعەی تێیدا دەژیا.

ئەنجام

لە کۆتاییدا دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە شاعیر بەهۆی ئەوەوە کە بیری بە هێز و کارا بووە، بەجددی لە هەوڵی گۆڕانی واقیعدا بووە، بەهۆی گەڕانی بەدوای حەقیقەتدا کە تاکە چارەسەر بووە بۆ وێرانکردنی ئەو واقیعە تاڵەی تێیدا دەژیا، هەروەها نائومێد بوونی خەڵکی لەو ژیانەی لەژێر دەسەڵاتێکی دیکتاتۆردا دەژیان. ئەو دەسەڵاتەی مانایەکی بۆ ژیان نەهێشتبوویەوە، شتێک نەبوو ناوی جوانی و حەقیقەت بێت، ئەمەش وای کردبوو ڕەشبینییەک لای خەڵکی کوردستان دروست بێت. شاعیر کەسێک بووە خاوەنی خەیاڵێکی فراوان و هەردەم خەونی دیوە، ئەمەش وای کردووە پرسیاری فەلسەفی بەرز بکات. پرسیاری وا بکات کە هەوڵدانن بۆ دروستکردنی واقیعێکی باڵا و جوانتر. هەر لەم ڕێگەیەوەش پێوەندی لەنێوان ئەدەب و فەلسەفەدا دروست بێت و پێوەندییەکی مێژوویی و تەواوکاریان هەبێت. بەو مانایەی زۆربەی فەیلەسووفان وەک ئەفلاتوون و ئەرستۆ و زۆرانی تر زمانێکی ئەدەبیان بۆ نووسینە فەلسەفییەکانیان بەکارهێناوە، کەواتە لێرەوە دەردەکەوێت شاعیر شارەزاییەکی باشی لە فەلسەفە و مێژووی فەلسەفەدا هەبووە، بۆیە لەو ڕێگەیەوە هەستی بە غیابوونی حەقیقەت کردووە لەناو ژیاندا، هیچ ڕێگەیەکیشی نەبووە بۆ دۆزینەوەی حەقیقەت تەنیا شیعر نەبێت.

سەرچاوە و پەراوێزەکان:

(١) www.farzinam.blogfa.com

(٢) ئەدەب و فەلسەفە، ڕێبوار سیوەیلی، پێشەکی بۆ کتێبی لەگەڵ عەقڵی خۆرئاوادا، دەزگای سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠١.

(٣) نەتەوە و حیکایەت، ڕێبوار سیوەیلی، بەرگی یەکەم، دەزگای موکریانی، هەولێر، چاپی دووەم، ٢٠٠٨، ل٥٠٧.

(٤) ڕۆڤار، دڵشاد مەریوانی، ژ١٥، ٢٠٠٦/٦/٤٠، ل٨٥.

(٥) یاخیبوون و ئیلتیزام،دڵشاد مەریوانی،گۆڤاری بەیان، ژ٢٧، تەمووزی ١٩٧٥.

(٦) کۆ بەرهەم، دیوانی شیعر، دڵشاد مەریوانی، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر ٢٠٠٩، ل٣٤١ - ٣٤٤.

(٧) گۆڤاری ڕامان، چاوپێکەوتن لەگەڵ (ڕێبین ڕەسووڵ ئیسماعیل) ژ١٠٩، حوزەیرانی ٢٠٠٦، ل٤٦.

(٨) فەلسەفە و ژیان، فاروق ڕەفیق، سلێمانی ٢٠٠٩، ل٤٩.

(٩) هەمان سەرچاوە ل٥٣.

(١٠) نەتەوە و حیکایەت، ڕێبوار سیوەیلی، بەرگی یەکەم، ل٤٩٥.